

شیعری مندالان، به که یفی گه وره سالان: خویندنه وهی شیعری کوردیی مندالان له کوردستانی ئیراندا

ئه حمهد شه بانئ

تاریخ دریافت: ۷ خرداد ۱۳۹۹؛ تاریخ پذیرش: ۲۰ شهریور ۱۳۹۹؛ صص ۷۴-۵۹

DOI: <https://www.doi.org/10.34785/J013.2020.922>

چکیده

توجه به کودک و کودکی به عنوان مفهوم یا دوره‌ای خاص در زندگی انسان، سابقه‌ی چندانی ندارد. فیلیپ آریس در این باره گفته است که در قرون وسطی هیچ نشانه‌ای از توجه به مفهوم کودکی مشاهده نمی‌شود. برعکس دوره‌های پیشین، اکنون کودک به عنوان موجودی حساس نیازمند توجه ویژه‌ای است. اگر در گذشته کودک مانند سوژه‌ی دیده نشده و برای مفهوم کودکی نیز هیچ ارزش مطرح نبوده است، اکنون به سبب نهادهای اجتماعی همچون خانواده، آموزش و پرورش و فضای مجازی تأمل در مفهوم کودکی دچار تغییرات بنیادین شده است. ادبیات یکی از بسترهایی است که برای تفکر و کارکردن درباره‌ی کودک مورد توجه قرار گرفته است. در این زمینه، شعر جایگاه ویژه‌ای دارد. شعر کودکان، بر عکس مسیری که اکنون در جامعه متداول است، کاری ساده و سطحی نیست، بلکه نیازمند دانش و تجربه‌ی غنی شاعر در حوزه‌ی مطالعات کودکان است. بحث اصلی این مقاله اشاره به این موضوع است که شعر کودکان در جامعه‌ی ما نه تنها مطابق خواسته و ذوق کودکان و لحاظ کردن احساسات دوره‌ی کودکی نیست، بلکه برعکس مطابق انتظار و ذوق بزرگسالان است. به همین سبب در جامعه‌ی ما شعر کودکان که آفریده می‌شود، در پایین‌ترین سطح شناختی نسبت به مفهوم کودکی قرار دارد. در این پژوهش پس از مروری بر مفهوم کودکی، ویژگی‌های این نوع شعر را با بررسی چندین مجموعه شعر کودکان تحلیل می‌کنیم.

کورتیه

سهرنجدان بو مندال و مندالی، وه ک چه مک یان قوناغیکی تاییهت له ژبانی مرؤف، زهمه نیکی زور تیناپه ری. به گوته ی فلیپ ئاریس، له چاخه کانی ناوه راستدا، هیچ هیما و ئامازه یه ک بو چه مکی مندالی له ئارادا نه بووه. ئیستا، به پیچه وانه ی سه رده مانئ پیشوو، مندال وه ک بوونه وه ریکی هه ستیار، شیوا ی سه رنج و ئاوردانه وه ی تاییه ته. ئه گهر له رابردوو دا مندال وه ک سووژه یه ک نه بیندراوه و بو «مندالی» یش، وه ک تافیکی ناوازه، هیچ بایه خیک دانه ندرابیت. به بوئه ی ده زگا کومه لایه تیبیه کانی وه ک خیزان و په روه رده و جیهانی سایبیری، تیروانین بو مندال تووشی گورانی بنه رته ی بووه. به کیک له م به ستینانه که بوته مه کو ی رامان و کارکردن بو مندالان، ئه ده بیاته. له م ناوه شدا، شیعر، جیگه یه کی تاییه ته هه یه. شیعری مندالان، به پیچه وانه ی ئه و ره وته ی که له ناوچه ی ئیمه په ره ی ساندوو، کاریک نییه که به ئاسانی به ده ست بیت. به لکوو پیوبستی به شاره زایی و ئه زموونی به هیزی شاعیره له بواره کانی خویندنه وه ی مندالی. ئه رگیومینتی سه ره کیی ئه م وتاره ئه مه به که شیعری مندالان لای ئیمه، نه ک به حه زی مندالان و ره چاوکردنی هه ستیاریه کانی قوناغی مندالی، به لکوو به خواست و حه زی گه وره کان و به نزمترین ئاستی مه عریفی چالاکانی ئه م بواره به ره م دیت. له م وتاره دا، پاش ئاوریکی کورت له چه مکی مندال و مندالی، باسی تاییه تمه ندیبیه کانی شیعری مندالان ده کری و هه ول ئه دریت له چه ندین کتیب و نمونه شیعری که له م سالانه ی دوا بیدا له کوردستانی ئیران چاپ و بلاو بوته وه، لیکو لینه وه بکریت.

واژگان کلیدی: کودک؛ کودکی؛ شعر کودکان؛ بزرگسالان؛ کردستان ایران.

وشه گه لی سه ره کی: مندال؛ مندالی؛ شیعری مندالان؛ گه وره سالان؛ کوردستانی ئیران.

۱- پیشه کی

«ئەدەبی مندالان، بەرھەمی گەورەکانە»، ئەم بیروۆکە، بنچینە و بن خەرمانی ھەر باسیکی تیۆری لە بەستینی ئەدەبی مندالاندایە. ئەدەبی مندالان، لە گەڵ ژانرەکانی دیکە ئەدەبدا مانایەکی جیاواز لەخۆ دەگرێ بەلام ھەرچی بیت، ناتوانی خۆی لە ژێر دەسەلاتی گەورەکان دەرباز بکات. کەواتە، وا دەرئەکەوێت، چونکا ئەم ئەدەبە لە لایەن گەورەکانەو دەیتە بەرھەم، شتیکی دەسکرد و داناشراو بیت و بۆن و بەرامەمی مندالیی لێ ھەلنەستی. بە پشتبەستن بەم بیروۆکە، ئە کرێ باس لەو بەکەین کە ئەدەبی مندالان، ئەدەبی گەورەکانە و بەم بۆنەو، ئە گەر ئەم ئەدەبە ھەلگری گرفت و ئارێشە بیت، ئەوا خۆبەخۆ ئارێشە و گرفتێ گەورەکان بەل ئە کیشی بە سەریا. وادیارە یە ک لەو گرفتانەبی کە ھەر لە سەرھتاو، ئەدەبی مندالان پێوھی جراو و ئیستاش لێی رزگار نەبوو، گرفتاریبوون بە گەورەکانە و بزربوون و غیابی مندال خۆیەتی.

رەنگە باس کردن لە ئەدەبی مندالان، لای خەلکانی بالق و فراژوو، باسیکی لاکەوتە و پەراوێزی بیت و بەھەند نەگیریت، یان بە چاویلکەمی شتیکی ھەرزان بایی سەیری بکریت؛ رەنگە خامەبەدەستانی ئەم بەستینە، ھەر کاتیک لە ئەدەبی گەورەکان جی مابیتن، ئینجا بە ژێستیکی بەرپرسیارانە و شاعیرانەو داکوکی بەکن لە مافەکانی مندال و جیھانە ساکار و بیغەشەکەمی و پاشانەکی، دەست بەدەنە نووسین و پەخش کردن لەم بوارەدا! رەنگە نەکرانەوھی گری کوپەرەکانی تافی مندالییمان، وامان لێ بکات بە ئالۆزاوی و شپرزییەکی زیاتر لەو سەردەمە، خۆمان بەھوینە بەستینی ئەم ژانرەو و بە کەمترین توانست و شارەزایی و بە دەستی بەتالەوھە ببینە دەمراستی مندالان و لەبری ئەوان بئاوژیین و ھەستمان دەربڕین و شیعەر بەھۆننەو و چیرۆک و بەیت و بالۆرە بیژین!

بە تێپەربوونی زەمان و بەرجەستەبوونەوھی مندال، وە ک بوونەوھریکی ھەستیار و بابەتیکی تاییبەت بۆ پەروەردە و خەمڵاندن و عامڵاندن، ھەرۆھە پاش لەدایکبوونی زانستی پەروەردەمی نوێ و سایکۆلۆژیی مندال لە لایەن بیرمەندانیکی وە ک رۆسو، فرۆبل، پستالۆتسی و پیازە و ... ئینجا پیداوێستییە دەروونی و عاتقییەکانی مندال بایەخی پێ درا و لە دەزگاکانی پەروەردە و بارھیناندا کەوتە بەر سەرنجی فیرکاران و راھینەرانی مندال. پاش ئەم بەراییە دەمەھوێت پیناسەمی وتارە کە بەکەم کە ئەویش دەخواریت لە یەکیک لە ژانرەکانی ئەدەبی مندالان (واتە شیعەر) بکوڵیتەوھ. پرسیارە سەرەکییەکانی ئەم توێژینەوھە بریتین لە:

۱- مندال کییە و ئەو ھۆکارانەمی کە بۆ ناسینی توانستەکانی مندالان گرینگن، چییە؟

۲- شیعری مندالان چییە و تاییبەتمەندییەکانی ئەم جۆرە شیعەرە کامانەن؟

۳- ئەو ئەزمونە شیعرییانەمی کە لە دەقەری خۆمان بۆ مندالانی ئیمە بە ئەنجام گەیشتووھ لە چ ئاستیکدایە و تا چ رادەیک ھەلگری تاییبەتمەندییەکانی ئەدەبی مندالانە؟

پەيوەست بەم پرسیارە و بە مەبەستی ھینانەوھی فەکتی پێویست، ھەول ئەدەم دۆخی شیعری مندالان و ئەو بەرھەمانەمی کە لە ماوھی ئەم چەند سالی دواییدا لە کوردستانی ئێران بە ناوی «شعەر بۆ مندالان» چاپ و بلاو کراونەوھ، بنگۆل بەکەم و بیانخەمە بەر چاویلکەمی رەخنە و لێوھ کوڵین.

۲- میژووی چه مکی مندال و مندالی

له باری میژووییهوه، داهینان و سه رهه لاندانی وشه می مندالی میژووییه کی زۆر دیرینی نییه. پلۆمب پیی وایه که له چاخه کانی ناوه راستدا بۆ ناوبرده کردنی که سیتی ته مه ن ۷ تا ۱۶ سال، هیچ وشه یه که له ئارادا نه بووه. زاراوهی «مندال» بریتی بووه له پیوه ندیی و خزمایه تی به خوین؛ نه که قوناییک له ته مه نیکی دیاریکراو. که واته له ده وره بیری سالی ۱۶۰۰ ی زایینی، چه مکی مندالی سه رهه لئه دات. فیلیپ ئاریس میژوونووسی فه ره نسی، پیی وایه که له چاخه کانی ناوه راستدا چه مکی مندالی، به و واتایه ی که هه نووکه ده یناسین له ئارادا نه بووه. له و سه ره ده مانه دا بۆ مندالان، وه ک گه وره سالانیکی بچووک ده یانروانی و په روه ره شیان ته نیا ئه وه بووه که مؤله ت و روخسه تیان بده نی له کاروباری گه وره کاندایه شداری بکه ن. تا به رای سه ده ی ۱۹، وه ک گروویکی تایبه ت که پیویستی به عاملاندن و په روه ره ییکی تایبه ت بیته، سه یری مندال نه کراوه. زاوژی مندال له کونترۆلی ژن و میرددا ده رچوووه و ژن و میرد، یان باش وایه بیژین، ژن و پیایگ، به حه ز و پلانیکه له وه پیش دارپژراو مندالیان نه ده هینایه ئه م جیهانه، به لکوو زاوژی ته نیا له ئاکامی سه رجییی کردن بووه. به م دیروکه کورته بۆمان ئاشکرا ده بی که مندال و مندالی، یه ک له و واژه گه له ن که جیگیربوونیان پیویستی سه ره ده م بووه (شه بان، ۱۳۹۸: ۲۶). مه به ست له وشه ی مندال له م وتاره دا بریتیه له و مروقانه ی که له میانه ی سالانی ۴ تا ۱۶ ده ژین و ئه م برگه له ته مه نیش به چند قوناییک (گرووی ته مه ن) دابه ش ده که ین که بریتین له:

گرووی یه که م؛ مندالی ۶ سال له خو ده گری؛

گرووی دووه م؛ مندالی ۹ - ۷ سال که پیکه اتوووه له مندالی پۆلی ۳ و ۴ ی سه ره تای؛
گرووی سه یه م؛ مندالی ۱۲ - ۱۰ سال که بریتیه له مندالی پۆلی پینجه می سه ره تای و ۱ و ۲ ی ناوه ندی؛

گرووی چواره م؛ قونای میرمندالی (۱۶ - ۱۳ سالان) که پیکه اتوووه له پۆلی ۳ ی ناوه ندی و قونای دواناوه ندی.

۳- پیناسه ی شاعر و پیگه ی شاعری مندالان

ره نگه ئه گه ر بلین: «شاعر چ کاریکی له ده ست دیت، باشر بیت له وه ی که بلین شاعر چیه». له شاعرگوتندا جوړیک گه رانه وه له ئارادایه بۆ قونای مندالی شاعیر و هه روه ها سه ره ده می مندالی مروف. شاعر، سه مای ورووژینه ر و پر دیمه نه له ناو باخه کانی ته نیایی مروف له گه ل سروشت. شاعر، هه له که سه مایه له نیوان شته کان به یارمه تی وشه و ده سه ته واژه (براهنی، ۱۳۵۸: ۱۵).

شاعر له یاری کردنیکی به تام و دلخۆشکه ر به وشه وه ده ست پیده کات و شاعیر به هه لپژاردنیکی وردبینانه ی وشه کان و دارشتنیکی وشیارانه یان له پال یه کدا سه رنجی خوینه ر بۆ لای شاعیره که راده کیشی و ئیمه ده باته ناخی ئه زموونیکه تازه ی ژبانوه (برنیک، ۱۳۸۹). که واته، ره نگه ئه و کاریه گه ربیه ی که شاعر له سه ره سه ت و نه ستی ئیمه دایده نی، گرنگتر بیته له پیناسه کردنه که ی. واته پیناسه کردنی شاعر وه ک ژانریکی هونه ری، به ریژه ی ئه و هه سه ته که پیمان ده به خشی گرینگ نییه. فارگون، پیناسه یه کی شاعیرانه له شاعر به ده سه ته وه ده دات: شاعر چیه؟ کی ده زانی شاعر

چیهه؟/ شاعر گۆلی سوور نییه؛ بۆن و بهرامهی گۆلی سووره/ ئاسمان نییه؛ رووناکایی ئاسمانه/ هه لفرین نییه؛ تامه زرۆبی هه لفرینه/ ده ریا نییه؛ ئاواز و موسیقایی ده ریا/ شاعر «من» نییه؛ به لکوو ئه وه یه که منی هیناوه ته ئافراندن/ شاعر، دیتنه، بیستنه، ههست پیکردنه، به لام/ ئه وه ش نییه که له په خشانیکدا دیته نفیساندن ... که واته شاعر چیهه؟ کئی ده زانی شاعر چیهه؟ شاعر ههستی مرو به شیوه یه که ده رئه بری که له مه و بهر تاقی نه کرایتته وه. شاعر یارمه تیی خوینه ره که ی ئه دات که خوئی و ههست و خوستی بفامینیت (برنیک، ۱۳۸۹).

ئه گه ر بمانه ویت پیناسه یه کی کورت له شیعری مندالان به دهسته وه به دین، ده کری بلین: وتاریکی کیشدار یا هۆنراوه یه کی خه یالوویی که سۆز و ههست و خوستی مندال ده بزوینی و له ناخیدا موسیقاییه کی ئارامیش به دی ده کریت. مندال له شاعریک که تیدا باس له خه ون و خه یالاته که ی بکریت، چیژ ده بات. به م بۆنه وه ههز ده کات ئه و شاعرانه ی که وه ها جیهانیکی بۆ ده خو لقیین، بیخوینی و له بهر خو یه وه ده بیژی و ده بیته مه له که ی زهینی. شیعری مندالان، وه ک ئاوینه یه ک وایه له بهرام بهر مندالدا که ئه گه ر خوئی تیا ببینیت، ئیتر ئه و شاعر به هی خوئی ده زانی و ئه گه ریش وا نه بوو، له گه لیا ههست به نامۆبی ده کات. شیعری مندالان، ده بی ره نگدانه وه ی پیدا و بیستیه ده روونی و مادیه کانی مندال بیت و بابه ته کانی شیعری مندال، باش وایه په یوه ندیی هه بیته به جیهانی مندالی تا کوو به سانایی لئی تیبگات و له ژبانی خویدا وه ک ئه زمونییک به کاری به پینیت.

۴- تاییه تمه ندیه کانی شیعری مندالان

گه ر بخوازین شیعری مندالان له شیعری گه وره کان جیا بکه یه وه، باشتر وایه له و تاییه تمه ندیه یانه بدوین که ئه م کاره مان بۆ ئاسان ده کاته وه و یارمه تیمان ئه دهن تا کوو له پرۆسه ی ئاسانکاری بۆ راگواستنی مندالان له قوناغی مندالییه وه به ره و ژبان و پرۆسه ی په روه رده و راهینان به لاریدا نه مانبات. له م سۆنگه وه به شاعریک ده گوتری «شیعری مندالان» که ئه م تاییه تمه ندیه یانه ی خواره وه ی له خو گرتیت:

۱- زمانیکی ساده و ساکاری هه بیت؛

۲- ره گه زی خه یال تیدا به هیز بیت واته خه یالوی بیت؛

۳- ره مزی و هیمایین یا کینایی نه بیت؛

۴- له دنیای مندالانه وه هه لقولاییت؛

۵- راسته وخۆ ئامۆزگاری نه کات.

ئاستا دینه سه ر باسی ئه م تاییه تمه ندیه یانه و سۆراخیان له و شاعرانه دا ئه گرین که له م سالانه ی دواییدا به ناوی شیعری مندالان له دوو توپی کتیب یا گوڤار و بلاڤوکدا چاپ و بلاو کراونه وه.

۴-۱- زمانیکی ساده و ساکار

مندالان، زمانی تاییه ت به خو یان هه یه. وشه کانیا ن به گوئی گه وره کان ئاشنایه، به لام ره نگه واتایه کی ته وا و جیاووزی هه بیت له و مانایه که گه وره کان مه به ستیانه. مندالان ته نیا له گه ل گه وره کان ناپه یفن، به لکوو له گه ل له یستۆک و دار و به رد و خو شیان قسه ده که ن (ئه مین پور،

۱۳۸۷: ۳۵). په یهینی مندال له گهل خویدا پیوستی به ساکاربیژییه. که واته زمانیک که شیعری مندالانی پی دنوسری، ده بی ساکار بی و بهدر بی له پیچه لپوچی. ئەم زمانه پیوسته مندال زوو لی تیگا و بو تیگه یشتنه کهی تووشی گیروگرفت نه بیت. واته هەر که له زاری خوینەر هاته ده یان که خویندییه وه، مندال هزی پی بکا و دل بیگریت. به لام ئەم سانایی و ساکارییه به واتای ئەوه نییه که دانانی شاعر بو مندالان کاریکی ئاسایی و ساده بیت و هەر کهس بتوانیت خوی تیا تاقی بکاته وه. دیاره به پیی ئەو پۆلینبه ندیییه که له قوناغه کانی مندالی به دهسته وه درا، ئەم تابه تهنه ندیییه، پتر بو دوو گرووی پی یه کهم و دووهه م و تا راده یه کیش گرووی پی سیه م له ئارادایه. مندالیک که تهنه نی له میانه ی ۴ تا ۱۱ سالان بیت، هیشتا «گه نجینه ی وشه کانی» نه گه یشتوته ئەو ئاسته ی که بتوانی وشه ی دژوار و نامۆ بفامیت. به م بۆنه وه پیوسته ئەو شیعره ی که ده بیستی یان ده یخوینیتته وه له قه ده ر توانست و به هره ی زمانه که ی بیت بو ئەوه ی بتوانی به سانایی پیوه ندی له گه لدا بگریت و چیژی لی وه رگریت .

رهنگه ئەغلەب پیمان وایت که دانانی شاعر بو مندالان، به قه ده ر سه رنجی نیوه - ناچلی ئیمه بو ئەو ته مهنه، کاریکی سانا و ساکار بیت؛ که چی له واقیعدا به پیچه وانه ی ئەم بۆچوونه روو ئەدا و باشترین شیعری مندالان، شیعری ئەو شاعیرانه بوون که له سنووری به رته سکی ئەم دیده کورت و کویره رزگار بووبیتن و جیهانیکی به رفرانایان به ره رووی خوین، وه ک داهینەر، و مندال، وه ک به رده نگ، کردبیتته وه. لیره دا کوپله یه ک له شیعری ماسی خانمی عه لیره زا محمه دیان ده هیتمه وه (۱۳۷۹). ئەم شیعره ئەگه رچی به زاراهه ی ئه رده لانی (سنه یی) هونراوه ته وه، به لام ئەم نه بوته ریگر له به رده م مندالانیک که به و زاراهه قسه ناکهن؛ هەر بویه مندالانی ناوچه کانی تریش پینشوازی گه رمیان لیکرد. به لگه ش بو ئەم مه سه له، چاپی ده یان جاره ی ئەم کتیبه یه:

ماسی خانم ناو ده ریا	چارشیوی دا به سه ریا
که فته ریگه خرت خرت	شیرین شیرین ورده ورد
ماسی خانم کهوشی نه وو	ماله که یان هه وشه ی نه وو
وه ختی چوو بو سه ر کووجی	چاوی که فته وه به جی جی
جی جی زه رده واله بوو	منال ئەو به رماله بوو...

له م شیعره دا مندال بو ماسی دیدیکی مرۆفانه و لیره دا نیگایه کی ژنانه قایل ده بیت. چوونکه ماسی له جیهانی واقیعدا بوونه وه ریکی ئاوییه و بی ئا و ناتوانی بژی. شاعیر ده یکات به خانمیک و ده یهینیتته سه رعه رز، واته دنیای مندالان و چارشیویکیش ئەدا به سه ریا. گه رچی چارشیویکیشان به سه ر ماسییه که، ره خنه ی لاینگرانی بزوتنه وه ی ژنان (فیمینیسته کان) ی لیکه وتوته وه و لیره دا ده لاقه به رووی ئەم باسه ناکه ینه وه، به لام نکوولی لی ناکری که ماسی خانم، هه ستیکی بی غه ش و ده روونپاکی هه یه که له کاتی ته نگانه دا له خو ده بووری و به هانای هاوړپکانی ده چیت. کاتیک

که «سۆنه‌ی کراس پووله‌کی» پیلاره کانی دراوه و له چاوه کانی فرمیسکی گه‌ش ده‌باری، دلی بوی نهرم ئه‌بی و ده‌لی:

وتی قه‌زاو له گیانم
 ریگه‌ی هه‌س و ئه‌زانم
 ماسی که‌وشی له پا که‌ند
 وتی ئیمرو بۆ تۆم سه‌ند
 ئیتر به‌سیه نه‌گیری
 با بیژن چه‌نی ژیری

نموونه‌یه‌کی تر که تئیدا ره‌گه‌زی زمان به ستایلیکی ساده دیته ئاخوتن، ناساندنی له‌یستۆکیکی کایه‌ی منالانه‌یه به ناوی به‌رزه‌حه‌وايله، واته کۆلاره له لایه‌ن کولسووم عوسمان پوور (۱۳۸۲):

حه‌زم له ئاسمانه
 جیگای بالنده‌کانه
 ئه‌رۆم بۆ لای هه‌وره‌کان
 هه‌وره‌گه‌وره‌گه‌وره‌کان
 ده‌ستی خۆش بی ئه‌و بایه
 له‌گه‌ل من ده‌کا کایه
 کۆتریکی کاغه‌زیم
 به ده‌ستی تۆ هه‌لبه‌زیم

له‌م شیعره‌دا زمان به ته‌رزکی ساکار و ساده، به‌لام به‌تام و خه‌یالۆی به‌کار براوه. به‌تایبه‌ت له‌ دیری دووه‌مدا کاتیکی ده‌لی: «ئه‌رۆم بۆ لای هه‌وره‌کان/ هه‌وره‌گه‌وره‌گه‌وره‌کان». له شیعری مندالاندا دوویات بوونه‌وه‌ی وشه‌کان و گرێبه‌ستی ئاواز و ده‌نگی وشه‌کان، ده‌توانی چیژکی ته‌واو به‌خشی به‌خۆبهنه‌ر و به‌ره‌مه‌که‌ی له‌ لا خۆشه‌ویست بکات. لێره‌دا سارسته‌ی «هه‌وره‌گه‌وره‌گه‌وره‌کان» وه‌ها ده‌وریکی ده‌گیریت. یان پروانه بۆ شیعری دانووله‌ی سه‌لام پارسا (۱۳۸۴):

دایکم دانووله‌ی لێناوه
 هه‌و منالانی ئه‌م ناوه
 وه‌رن زوو که‌ن تانه‌براهه
 هه‌تا به‌شی ئیوه‌ ماهه
 ئاسۆ دیانی رووان
 سه‌رکۆلمه‌ی سوور هه‌لگه‌پاون
 بۆ ئه‌وه‌ی ساغ و وریا بی
 دایکم دانووی بۆ لێناون
 هه‌و دایه‌ گیان مامی مامی
 دلم خۆشه‌ تۆ له‌ لامی
 ئه‌ی دانووله‌ی ده‌ستی دایه
 چه‌نده‌ خۆش و چه‌ند به‌تامی
 خۆشه‌ ناسکه و کورده و کانی
 هه‌رسیکی بروی دیانی
 دایکیان دانوویان بۆ لێنی
 منیش بیخۆم تامی تامی...

له‌م شیعره‌دا شاعیر وێرای ئه‌وه که زه‌ینی مندال راده‌ کیشی بۆ لای نه‌ریتیکی کۆنی کورده‌واری که ئه‌ویش سازکردن و به‌خشینی دانووله‌یه له کاتیکیدا که مندالیک یه‌که‌م دیانی ده‌ردیت، زمانی

شیعره که به تهرزیکی موسیقایی دیتته سهما و دیمه نی جوان و به پیزیش ده خۆلقینی. با کۆپله به کیش له بهیتی د/یه مه مده به گورگی که له لایهن عهبدولقادر قادری (۱۳۷۷) کراوه به شیعر و به زاراوه ی موکریانی (مه هابادی) هۆنراوه تهوه بخوینینهوه:

گورگ:

ئۆخه ی گرتم به ددان

زگم دری به په نجان

به من ده لێن درنده

ئه منم گورگی بی ئامان

دایک:

زالم ره بی مهرگت بی

هۆی رزینی جه رگت بی

تۆوت له عهرزی بیری

ده برۆ به قوزه لقتورت بی

لیره دا ساکاری زمانی شیعر نه ک بو مندال چیژ نایه نیتته به رههم به لکوو رهنگه تووشی نسکویه کی بکات، چوونکا له نیوه دیری کۆتاییدا کیشی هۆنراوه کهش، هه له به زیوه و له وانی دی زیده تر هاتوه. له لایه کی ترهوه زمانیکی زبر و وشک و رقی به کار هیناوه که ئه مه له گه ل رۆحی شیعردا ناخوینیتتهوه. شیعی مندال، به هۆی ههست و خوستی ناسکی خوینهره که ی، پیویست ده کات له قه باره به کی نهرم و نیان دا بیتته ناخوتن و ته لی سۆز و عاتیفه ی بیزوینی.

۴-۲- به هیزی ره گه زی خه یال

یه کیک تر له تایبه تمه ندیه کانی شیعی مندالان ئه وه یه که جیهان و پانتای شیعه که به ره گه زی خه یال و فانتازیا پرازیتتهوه. لای زۆربه ی شاعیران — ئه و شاعیرانه ی که بو گه وره کان شیعر ده هۆننه وه - «خه یال» سه رچاوه ی سرووش و ئافراندنی به ره می ئه ده بی بووه. به باوه ری ویلیه م بلیک (۱۷۵۷- ۱۸۲۷) شاعیری گه وره ی ئینگلیزی، خه یال بو شاعیر له و خوایه که متر نییه که رۆحی ئینسان راده ژهنی و ههر داهینانیک که به ره می خه یال بیت، کاریکی خوداییه. له م روه وه شاعیریک که ده خوازیت ئه ندیشه و خه یالی مندال بورووژینیت، کاره که ی ئه سته م و دژوارتره له و شاعیرانه ی که خه ون به جیهانی گه وره کان ده بینن. شیعی ریک که خه یالی مندال به ره و خۆی رانه کیشی، ده سه جی لای کۆن ده بی و له بهر چاوی ده که ویت. خه یالی مندالان بی سنووره و کۆتایی پی نایه ت. که واته شاعیری مندالان ده بی به له بهر چاوگرتنی ئه زمونه راسته قینه کانی مندال، خه یالیان بو دارپزیت چوونکا ناگونجی لای مندالان باس له و خه یالانه بکریت که هیچ ئه زمونیکیان ده رباره ی نه بو بیت. بروانه ئه م شیعه ی ئه مین گه ردیگلانی که به شیوه یه کی جوان «باران» ده کاته دیمه نیکه خه یالی (۱۳۸۴):

خرمه خرمی پی باران

دی له سه ر بان ی مالان

هه لده په رن دلۆپه

وه کوو کایه ی مالان

چه تره که م هه لده گرم و

راده که م بو بهر ده رکی

له گهل دهنکی بارانا
 دهست ته کهم به هه لپه رکئی
 به لیزمه دپته خواری
 چهند خوشه خرمه خرمی
 ههور ته دا برووسکه
 پیتم خوشه گرمه گرمی

شاعیر لهم شیعره دا باران وه ک نیشانه یه ک بو روونا کایی و ژیان له بهر چاوی مندالدا بهرجهسته ده کات و به چهن دیمه نیکی منالانه و دلرفین، ده یهه ویت خه یالی منال بهره و ته دیارده به نرخه ی سرووشت رابکیشی؛ کاتیک که ده لی «هه لده پهرن دلوپه/ وه کوو کایه ی منالان»، خوینهر بهره و دیمه نیکی شاد و ته فسووناوی رینموون ده کات. مندال، ته ئیماژانه ی شیعره که ی بهردل ده که وئی و بیر له وه ده کاته وه که چوئن له گهل دهنکه دهنکه ی بارانا سه رچوپی بگری و دهست بکات به هه لپه رین و خووشی و فهرحانی بخاته دلپه وه. نموونه یه کی دیکه لهم شیوازه، شیعری ماسی خانم و ئابجی فیلی عه لپه رزا محه مه دیان-ه (۱۳۸۰):

ماسی خانم ناو ده ریا
 کراسی کوردی ها به ریا
 له بهر ئاینه وپسیاگه
 په لکه کانی چنیاگه
 ماسی خانم شیرینه
 ناوما لکه ی بوینه
 بروا بو یه غانه که ی
 خرخاله که ی شانه که ی

۴-۳- رهمزی و هیمایین یا کینایی

ته گهر بیتو له شیعری کدا وشه ی رهمزی و هیمایین به کار ببریته، مندال - خوینهر تووشی سه ختی و ئالوژی له فاماندنی چه مکه کان ده کات. به داخه وه له هه ندی له و بهر هه مانه ی که تا ئیستا به ناوی شیعری مندالان بلاو کراوه ته وه، شاعیر (هونهر) زور به هاسانی ده قی شیعره که لهم رهمز و هیمایانه ده ئاخنیته که لیره دا چوونکا مانای ته وشه گه له له ئاستی فامی مندالدا نییه، ناچاری ده کات، به دانانی ژیدهر یان فهره نگو کیک، سه رنجی مندال له ناوه ندی ده قه که وه راکیشیته په راویز و بهم جوړه له ته تمسفوری شیعره که دووری ده خه نه وه. په ننگه ته حاله ته بیته هوئی دروستبوونی ئاریشه و مندال-خوینهر تووشی سه رلیشیواوی بکات. پروانن بو به شیک له هونراوه ی دیه مه مده به گورگی- ی قادری (۱۳۷۷):

وه ک روسته می داستان
 یا حه پده ری به ئیمان
 به زولفه قار و گورز
 هه راکه یه سه ر شه پتان

لیره دا روسته می ده ستان (که لیره دا به هه له، روسته می داستان به کارهاتووه)، حه پده ر (که ئاماژه ئه دات به عه لی کوری ته بووتالب)، ئیمان (که بو مندال وه ک چه مکیکی تا سه ر ئیسقان مژاوی و نامویه)، زولفه قار (شمشیریکی تایبهت) و شه پتان (بوونه وه ریکی ته فسانه یی و ترسناک)، سه رجه م کومه لیک رهمز و هیمایه که مندال ده خاته گیزاویکی هیمایین و له راستیدا نازانی که ته و خه ریکه

به‌یختیکی فولکلوری خۆمآلی به شیعر ده‌خویتیته‌وه یان میژووی ئیران و تووران و عه‌ره‌بان؟
نموونه‌یه‌کی تر له‌م جۆره، شیعیری فایه‌ق باته‌ش-ه‌که له وه‌سفی «کتیب» دا‌گوتوو‌یه (۱۳۸۰):

مامه پیری فره‌زان
بۆمان بدوی به بی زوان
له‌حه‌کایه‌ت و داستان
که‌س تیر نابی له‌باستان
با فیر بین له‌باستان
بۆ‌خه‌لک گێرینۆ‌داستان

لیره، له‌دی‌ری دووه‌مدا مه‌به‌ست له‌ وشه‌ی «باستان»، «قسه و باسه». واته‌ده‌نگ و باسی ئیوه. به‌لام
هه‌ر ئه‌م وشه له‌دی‌ری سیه‌مه‌دا واتای میژووی که‌ونارا له‌خۆ ده‌گری. یان ئه‌م نموونه که له‌کتیبی
ده‌سه‌ویاره‌ی سه‌لام قادری-دا هاتووه (۱۳۸۲):

پش، پش، پش، پشیله
ختم کرد له‌پشیله
وتی: ئاخۆ‌دایه‌گیان!
ممه به‌و‌کرا‌زیندان؟
دایک وتی به‌مندالی:
پشیله هاته‌مالی
تیکي دا‌مال و‌حالی
که‌پشیله‌ی رامالی
زیندان بوو به‌ئه‌حوالی
قه‌بر بوو به‌دوامالی

له‌م نموونه‌دا خوینه‌ری گه‌وره‌سالی‌ش تووشی گرفتی مانایی ده‌بی‌ت و به‌سه‌ختی تیی‌ده‌گات، چ
بگات به‌مندالان! له‌دی‌ری به‌که‌مدا پلاتی شیعه‌که روونه که ده‌یه‌ه‌و‌یت باس له‌پشیله‌بکات، به‌لام
له‌دی‌ری دووه‌مدا خیرا ده‌لاقه‌یه‌کی تر ده‌کریته‌وه که پێوه‌ندی به‌دی‌ری به‌که‌م نامین. ئینجا
رووداوی ناو شیعه‌که له‌گه‌ل واقعی کۆمه‌لگای شاعیردا ناگونجی. نموونه‌یه‌کی تر هه‌مدیس له‌م
هۆنه‌ره:

ده‌لی‌ مندال ده‌زانلی
به‌سه‌رچاوه‌ پیلانلی
ده‌بابه‌ی ده‌وری دییه
ته‌یاره‌س له‌ئاسمانلی
له‌تیف هه‌لمه‌ته‌جوانه
شاعیری مندالانه
قه‌له‌می ده‌سی دلییه
دیوانی باخچه‌ی گیانه

نموونه‌یه‌کی تر له‌ وه‌سفی مامۆستا له‌لایه‌ن ئه‌حمده‌ به‌هرامی (۱۳۷۹):

قوتابخانه‌م پی‌خۆشه
جیگه‌ی زانین و هۆشه
له‌م سه‌رچاوه‌ به‌جۆشه
شه‌ربه‌تی ژین بنۆشه

مامۆستایه هه تاوم
 سۆما و گلینهی چاوم
 به قوولایی هه تاوم
 خۆشم دهوین تا ماوم
 ژیانتان باخی گول بی
 به هه شتیشتان مه نزل بی
 رۆژ و شهوتان به دل بی
 دوور له تاریکی و سل بی

له م نموونه دا زاراوه گه لیککی وه ک سه رچاوه ی به جۆش، شه ربه تی ژین، مامۆستایه هه تاوم، به هه شتیشتان مه نزل بی، مندال - خوینهر تووشی گرفتی مانایی ده کات و فاماندنی شیعه ره که دژوار ئه کات. مندال ده رباره ی «شه ربه تی ژین» یا خود سارسته ی «به هه شتیشتان مه نزل بی» چ ده زانی؟ شه ربه تی ژین، چ جۆر خواردنه وه یه که؟ هه روه ها بروانه ئه م نموونه له کتیبی که تان که تان، هۆنراوه ی عه فیه مه حموودزاده (۱۳۸۵):

نوێژ کرداریکی به رزه
 نامان هیلێ له م ئه رزه
 ده مانبا به ره و ئاسمان
 خزمه ت خودای میهره بان

جیهانی مندال، جیهانی سه رزه مینی و ئه رزی واقیعه. خولیای نه مانه وه له سه ر ئه م ئه رزه، کوتومت خولیایه کی گه وره کانه. مندال گه له ک هه ز ئه کات به هه لفرین به لام نازانی چلۆن نوێژ ده بیاته ئاسمان. به پینچه وانه وه، دوو بالی خه یالای یا خود به سواری فرۆکه یه ک ده توانی ئاسمان بیوی و له ویوه بروانیته دنیاوه. ئایا ئه م پانتایه شیعییه ده توانی خولیا و هه ز و ئاواته کانی مندال بنه خشین و له گه ل خۆیدا بیبات؟

۴-۴ له جیهانی مندالانه وه هه لقولابیت

شیعری مندالان ده بی ئاوینه ی بالانوینی خولیا و خه یال و به گشتی جیهانی مندالان بیت و هه ر ئه و جیهانه، به دیمه ن و نیگاری ره نگینی زمان بکیشیته وه. یه کینک له و په تایانه ی که ئه ده بی مندالان، به تایبه ت شیعری مندالی تووشی نه خۆشی کردوه، ئه وه یه که شاعیرانی مندال، ئه غله ب، له بری ئه وه ی له جیهانی بی غه ش و خه یالایه مناله کان بدوین، ئاریشه و کیشه کانی خۆیان - وه ک گه وره سال - به سه ریان ده سه پینن و چاوه روانی ئه وه ده که ن که ئه وانیش ئه م بابته و گرفتانه به هی خۆیان بزانه و هه سته ی خۆیان له گه لیدا ئاوینه بکه ن. بروانه بۆ کۆپله یه ک له کتیبی هه لاره مه لاره (ئه حمه دی، ۱۳۸۴):

لیپاولیپ له ئاسه واره
 مه کۆی شیرانه کرماشان
 له یه کیه تی شیعه و سوننی
 گولێ تاقانه کرماشان
 له حاندی دوژمنی ناپاک
 کیوی قه لغانه کرماشان

دایه مه‌مده به گورگئی-ی قادری:

ئیمه‌ی وڤ و نئاگا
 بیخه‌به‌ر له هه‌موو لا
 هه‌موو لیکتەر بآلوین
 هۆی به‌دبه‌ختی و ناکۆکی
 لیمان ون بووه ریڤگا
 که‌س به‌هاوارمان ناگا
 کلاو له‌سه‌ر نراوین
 بی‌سه‌ر و بی‌کلاوین

عه‌بدوڤه‌حمان فه‌هیمی (۱۳۷۹):

بالنده‌کان هیلانه‌ی خۆیان هه‌یه
 شادن به‌و هیلانه‌که‌هی خۆیانسه
 چه‌ن خۆشه‌ژین به‌تازادی و سه‌ربه‌ستی
 هه‌موو جی ژینی سه‌ربه‌خۆیان هه‌یه
 سه‌ربه‌ست ده‌ژین دوور له‌زولمی بیگانه
 چه‌ن ناخۆشه‌ژینی دیلی و ژیرده‌ستی

ئهم چه‌ند نموونه‌بو‌مان ئاشکرا ده‌که‌ن که‌بابه‌تی له‌م جو‌ره، له‌خه‌ون و خه‌یال و خولیا‌ی مندالان
 به‌ده‌ره و ئه‌مه‌کیشه‌ی نووسه‌ره‌وه‌ک گه‌وره‌سالێک نه‌ک کیشه‌ی مندال. یان ئه‌م نموونه‌که‌له
 زمان‌ی مندالێکه‌وه‌ده‌یه‌ه‌و‌یت به‌چاکه‌ی دایکدا هه‌لب‌دات (به‌هرامی، ۱۳۷۹):

دایه‌گیان باخی گولمی
 بو‌په‌روه‌رده‌م به‌زۆری
 بو‌باره‌ینانی رۆله
 تیت‌گه‌یاندم لار و راس
 ئه‌م فه‌رمووده‌به‌جی‌یه
 هه‌ر دۆعای خیری تۆیه
 هۆی شه‌وق و شایی دلمی
 چه‌شت تالی و ناسۆری
 باری ژانت له‌کۆله‌...
 ئاکامی خراپ و خاس
 به‌هه‌شت له‌ژیر پی‌یه
 بو‌سه‌رفرازی‌م هۆیه

له‌م هۆنراوه‌دا وا ده‌رئه‌که‌و‌یت که‌منداله‌که‌وینه‌ی گه‌وره‌سالێکی کامل بیر ده‌کاته‌وه، چونکا
 ده‌توانی «تالی و ناسۆری» ژبان ده‌رک بکات، ده‌زانێ که «باری ژان» به‌کۆلی دایکیه‌وه‌یه، ده‌توانی
 چاک و خراپ و لار و راستی ژبان لێک جیا بکاته‌وه، ده‌توانی ده‌رکی فه‌رمایشتی «به‌هه‌شت له‌ژیر
 پی‌ی دایکاندایه» بکات و ...

۴-۵- نامۆژگاری‌ی ناراسته‌وخۆ

ئه‌گه‌رچی ده‌کرێ بلیین یه‌کیک له‌کارکرده‌کانی شیعەر بو‌مندالان لایه‌نی فی‌رکاری و په‌روه‌رده‌یی
 هه‌یه و له‌م ریڤگاو ده‌کرێ هه‌ندی‌بابه‌تی زانستی و کۆمه‌لایه‌تی و هونه‌ری به‌مندالان فی‌ر بکری‌ت،

به لام به کارهینانی شاعر بو فیرکردنی ئامۆژگاری و نسحتهی ئه خلاقی به شیویه کی راسته و خو، رهنگه کاردانه وه به کی پیچه وانه هی هه بیت. بو نموونه بروانه ئه م شاعرانهی خواره وه (به هرامی، ۱۳۷۹):

جوین وتن چ بی جی یه
 عه یبه جوین به کهس نالیم
 گهر ناحه قیش بدهن لیم
 جویندهر به لقی سه رئاوه

یان ئه م نموونه (فه رهه نگیان، ۱۳۸۱):

فیز خراپه فیز مه که
 خوت به گه وه مه زانه
 له هه ژاران قیز مه که
 هه رکهس وابی نه زانه
 خه لکی وه ک تو ئینسانه
 مافیان لای خوا یه کسانه

یان ئه م نموونه (به هرامی، ۱۳۷۹):

منالی زانا و ئازیز
 لاف و گه زاف لی نادا
 خوهی هه لئا کیشی هه رگیز
 قسه ی درۆ هه ر ناکا

ئه م جوړه کاردانه وه به دیوه که ی تریشدا رهنگه له سه ر نهستی مندال کار یگه ریی نابه جی و ناشیرین دابنیت، واته رهنگه له شاعر ی کدا کومه لیک دیمه نی واقعی که له گه ل حه زه کانی مندالیشدا ده گونجیت، بکه ویته بهر باس، به لام ببیته هوی به لاری بردنی مندال. وه ک ئه م نموونه (پارسا، ۱۳۸۴):

قوچه قانی ده گرم
 له په نجه رانی ده گرم
 له ده رک و بانی ده گرم
 له زور کهسانی ده گرم
 قوچه قانی ده گرم
 له داخی وانی ده گرم
 له لووتی وانی ده گرم
 له گوچکه یانی ده گرم

یا ئه م نموونه (ئینساف جووی، ۱۳۸۳):

من نامو کیمیا یه
 چوونکوو پاک و ته میسم
 دایه لیم دنیایه
 هه میشه نمره بیسم
 په لپی ناگرم له دایه
 ئه زانم ناره وایه

قه ت هارو هاجی ناکه م
 ئازاری دایکم نادهم
 لیباس و کهوش و کللو
 ناهیلما پرش و بللو ...
 یان ئەم نمونە که تەنیا بە مەبەستی کایە کردن بە سەروا (قافیە بازی) هۆنراوە تەوہ:
 درین، درین، درارە
 ئەو کچەمانە چ هارە!
 سەری ئەلێی هەنارە
 چاوی چرای شەوارە
 قژی ئەلێی بزمارە
 گۆچکە ی ساجی ماہوارە
 دیانی ئەلێی مشارە
 لووتی ئەلێی خەیارە
 دەستی وە ک کوۆتە دارە
 قاچی ئەلێی

۵- ئەنجام

پیشینی ئەدەبی مندالان لە جیھاندا دەگەریتەوہ بو ۲۰۰ سال لەمەوبەر؛ ئەوکاتە ی که «هانس کریستیئەن ئەندەرسۆن» لە ولاتی دانیمارک ژیاوہ. ئەندەرسۆن که بە «باوکی ئەدەبی مندالان» ناوی دەکردووہ، بە نووسینی «ئەفسانە ی پەریلان»، جیھانیکی نوێ پیشکەش بە مندالانی دنیا کرد. باکراوندی ئەدەبی مندالان لە ولاتیکی وە ک ئیران، ناگاتە هەشتا سال. ئەم پیشینە بو ئیمە ی کورد، ئەگەر که مەتر لەو ماوہ نەبیت، زیاتر نییە. لەم بارەوہ یە که مین هەول و تیکۆشان بو دانانی بەردی بناخە ی ئەدەبی مندالانی کورد (لە ئیران)، رەنگە بگەریتەوہ بو سالە کانی ۱۳۲۰ ی هەتاوی بەملاوہ، کاتیکی که گۆقاری کوردستان لە سەردەمی «کۆماری کوردستان» وە دەرتەچوو. کەواتە دەکرێ بلیین ئەم تیکۆشانە، هیشتا نوێباو و کالە و رەنگە وە ک خۆدی ئەدەبە کە، ساوا بیت و پیویستی بە ناز و نەوازشی دایکانە ی شاعیران و نووسەرانی ئەم بەستینە هەیه. بۆیە پیویستە شیلگیارە و بەرپرسیارە ئاوری لی بدریتەوہ و سەرنجی بدریتی. ئەم توێژینەوہ کورتە، ئەو راستییەمان بو دەرتەخات که زۆرینە ی ئەو هەولانە ی که تا ئیستا لە بەستینی شیعری مندالان بە ئەنجام گەشتووہ، نەیتوانیوہ بەدەر لە ئاریشە و کەم و کووری بیت. بە چاوخاندنیکی خیرا بەو بەرھەمانە ی که لەبەر دەستی نووسەردا بوون، ئەم شتە روون ئەبیتەوہ که زۆرینە ی شیعەرە کان، نەک لە زمان و خولیاکانی مندالوہ سەرچاوە ی نەگرتووہ، بە لکوو لە ناخ و حەز و ئاواتی گەورە کانەوہ هەلدەقولیت. لەم توێژینەوہ دا نووسەر، نزیکە ی پەنجا بەرھەمی بلوکراوہ ی (بە شیوہ ی کتیب و گۆقار) لیکداوہ تەوہ بەلام بە داخوہ زۆر بە ی هەرە زۆریان بی بەھەرە بوون لە رەگەزی خەیاڵ و فانتازیای تافی مندالی. که چی بە پیچەوانەوہ بەزۆری یا پریەتی لە هیتما و کینایە یان لیوانلیو بوون لە نامۆژگاری راستەو خۆ و هەروا دوور بوون لە جیھانی مندالان .

لیرەدا پیویستە ئاوریکی جیددی بدریتەوہ لەم ژانرە و بە نسیبەت منالانی ئەم ناوہ بەرپرسیارە تر هەنگاو هەلبگیڕیت، چوونکا بە هۆی نەبوونی ناوہندیکی یاخود سەنتەریکی لیکۆلینەوہ لەمەر

ئەدەبی مندال، رەنگە جەستەى تازە لە دایکبووی تووشى نسکۆ و هەلەنگوتن بکا و ئەزموونە کان بە کورت و کویری و نەزۆکی بەهیلێتەو. ئەم پەتایە وادە کات، هەر نووسەر – شاعیری یک لە ئاستی خۆیەو و بێخەبەر لە کەسانی دیکە، بەرھەمە کەى بآو بکاتەو و ئاگای لە بیروبۆچوونی رەخنە گرانەى خۆینەر نەبیت. هەربۆیە لێرەدا ئەم پیشنیارە دەهینمە ئاراوہ کە لایەنگران و نووسەرانی ئەم بەستینە، هەستن بە دەرکردنی گوڤاریکی تاییەت بە لیکۆلینەوہى ئەدەبی مندالان بە دیدیکی زانستیانە و رەخنە گرانەوہ .

سه‌رچاوه‌کان

کوردی:

- ئه‌حمه‌دی، خاڵند (۱۳۸۴). هه‌لاوه‌مه‌لاوه. تاران: پیام امروز.
- به‌هرامی، ئه‌حمه‌د (۱۳۷۹). باخچه‌ی مند‌آلان. سنه: غه‌زالی.
- پارسا، سه‌لام (۱۳۸۴). «دانووله». ئاله‌کۆک، بانه‌مه‌ر، ژ. ۲.
- شه‌بانی، ئه‌حمه‌د (۱۳۸۴)، «ئه‌نده‌رسۆن باوکی ئه‌ده‌بی مند‌آلان». خنجیلانه، گاهنامه علمی-کاربردی مریبان کودک آموزش و پرورش بانه.
- (۱۳۹۸). فه‌لسه‌فه‌ بو مند‌آلان. کتیبی ئاماده‌ی چاپ.
- عوسمان‌پوور، کولسووم (۱۳۸۲). هه‌تۆل، مه‌تۆل، شه‌مامه. سنه: هه‌ژار.
- فه‌ره‌ه‌نگیان، ئه‌حمه‌د (۱۳۸۱). خرتۆلی. سنه: هه‌ژار.
- فه‌هیمی، عه‌بدوڵه‌رحمان (۱۳۷۹). دنیای بیگه‌رد. سه‌قز: دانهر.
- قادری، حاجی عه‌بدوڵقادر (۱۳۷۷). دایه‌مه‌مه‌ به‌گورگی. مه‌هاباد: هیوا.
- قادری، سه‌لام (۱۳۸۲). ده‌سه‌ویاره. سنه: په‌رته‌وبه‌یان.
- گه‌ردیگلانی، ئه‌مین (۱۳۸۴). «باران». ئاله‌کۆک، گه‌لاویژ، ژ. ۵.
- مه‌حموودزاده، عه‌فیفه (۱۳۸۵). که‌تان که‌تان. سه‌قز: ئازاد.
- موحه‌مه‌دیان، عه‌لیزه‌زا (۱۳۸۰). ماسی خانم و ئابجی فیلی. سنه: دانهر.
- (۱۳۷۹). ماسی خانم. سنه: دانهر.
- ئسافجووپی، محه‌مه‌د (۱۳۸۳). نه‌مۆله. تاران: دانهر.

فارسی:

- خسرونژاد، مرتضی (۱۳۸۲). معصومیت و تجربه: درآمدی بر فلسفه ادبیات کودک. تهران: نشر مرکز.
- برنیک، لیکالدا (۱۳۸۳). «کودکان و شعر»، ترجمه مینا مانی قلم. کتاب ماه کودک و نوجوان، ش. ۸۵، آبان.
- علوی، سهیلا (۱۳۸۲). تأملی دیگر در ادبیات کودک و نوجوان. تهران: یادواره کتاب.
- ابراهیمی، جعفر (۱۳۷۵). «شاعر کودک، راحت «بچه» می شود». روزنامه ایران: ش. ۷۰۳.
- امین‌پور، قیصر (۱۳۸۷). شعر و کودکی. تهران: انتشارات مروارید.

رحماندوست، مصطفی (۱۳۸۵). «کلید تخیل برای کودک، تجربیات واقعی اوست». ماهنامه کودک، ش. ۳۰، شهریور.

غیائی، محمد تقی (۱۳۶۹). درآمدی بر سبک‌شناسی ساختاری. تهران: نشر شعله اندیشه.